

Słownik filozoficzny: prawo

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Marek Tulliusz Ciceron, *O prawach*, tłum. Iwona Żółtowska, Warszawa 1999.
- Źródło: Herbert L.A. Hart, *Prawo a moralność*, Kraków 1985.
- Źródło: Św. Tomasz z Akwinu, *Summa teologiczna*, Warszawa 1995.

Prawo jest tematem codziennych wiadomości i bardzo często głównym wątkiem dramatów fabularnych. Wiele osób sądzi, że wie, czym jest prawo, więc indywidualny punkt widzenia wpływa na to, jak jest rozumiane. Dlaczego ludzki rozum nie wystarcza, by ludzkie czyny i wybory były słuszne? Dlaczego w prawie szuka się szansy na sprawiedliwość i drogę do wolności?

Prawo codziennie dotyka naszego życia, reguluje to, co możemy, a czego nie możemy zrobić, służy do rozstrzygania sporów, karania i rządzenia. Istnieją prawa, które są powszechnie akceptowane i prawa, które budzą kontrowersje. Mimo tego, prawo jest tym, co odgrywa centralną rolę w życiu społecznym, politycznym i gospodarczym.

By zrozumieć i wyjaśnić społeczeństwo należy zrozumieć jego kulturę prawną. Prawo, najogólniej mówiąc, to zespół określonych norm postępowania lub pewien zbiór faktów związanych z normami prawnymi. Jeśli zastanowimy się nad źródłami prawa, wyłonią nam się dwa odmienne stanowiska: koncepcja prawa naturalnego i koncepcja pozytywistyczna. Debata dotyczy relacji między moralnością a prawem. Zarówno wartości moralne, jak i prawo określają dopuszczalne zachowania w społeczeństwie. Czy prawo jest odrębne od wartości moralnych społeczeństwa, w którym działa, czy też są one nierozzerwalnie związane? Teoria i filozofia prawa starają się wyjaśnić te zagadnienia.

Twoje cele

- Poznasz pojęcie prawa.
- Wyjaśnisz znaczenie doktryny prawa naturalnego i pozytywnego.
- Rozpoznasz w tekstach źródłowych założenia doktryny prawa.

Przeczytaj

Definicja: Prawo

Słownikowa definicja przyjmuje, że prawo to system norm prawnych, czyli ogólnych, abstrakcyjnych i jednoznacznych reguł postępowania, które powstały w związku z istnieniem i funkcjonowaniem państwa lub innego uporządkowanego społeczeństwa, ustanowionych lub uznanych przez organy władzy publicznej lub społecznej, stosowane również przy użyciu przymusu.

W filozofii nie ma jednak jednej, powszechnie przyjętej i zgodnej definicji prawa, ponieważ znaczenie tego terminu jest uzależnione od akceptowanego stanowiska filozoficznego.

Prawo naturalne: określenie reguł zachowania się lub ocen, które mają wynikać z „istoty” lub „natury” człowieka i zgodnie z którymi powinno się kształtować instytucje ekonomiczne, społeczno-polityczne i prawne; jest to zbiór norm, które obowiązują niezależnie od tego czy zostały potwierdzone i uznane przez władzę państwową. Ich źródłem jest wyznawany system wartości.

Prawo pozytywne (stanowione): prawo pozytywne to zbiór norm ustanowionych przez władzę publiczną, obowiązujących w danym państwie.

Doktryna

Prawo naturalne

Według stanowiska zwolenników prawa naturalnego prawo to zespół norm, ocen czy wartości pozostających w stosunku nadrzędności do norm prawa pozytywnego. Prawo naturalne powinno stanowić również kryterium zgodności dla praw stanowionych przez ludzi. Prawo naturalne i jego normy przedstawiają dążenie człowieka do dobra i sprawiedliwości. Zakładają oni, że istnieją zasady moralne ustanowione przez reguły współżycia społecznego, naturę człowieka lub są one dane ludziom bezpośrednio przez

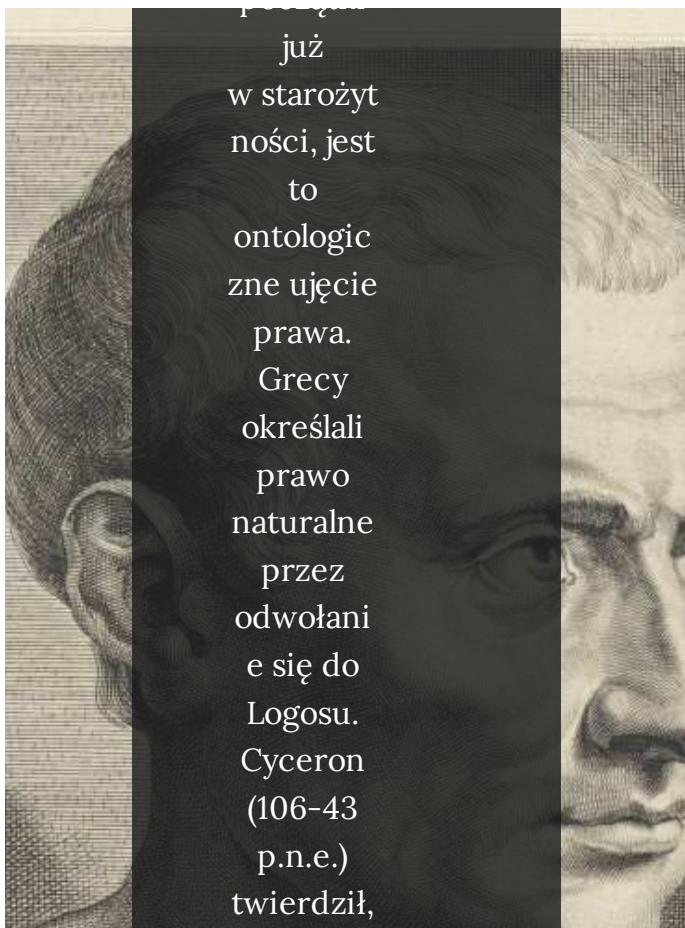
Boga (dlatego mówimy o laickim lub teistycznym prawie natury). Tylko te prawa mają moc wiążącą i powinny być ważniejsze od ludzkiego prawa stanowionego.

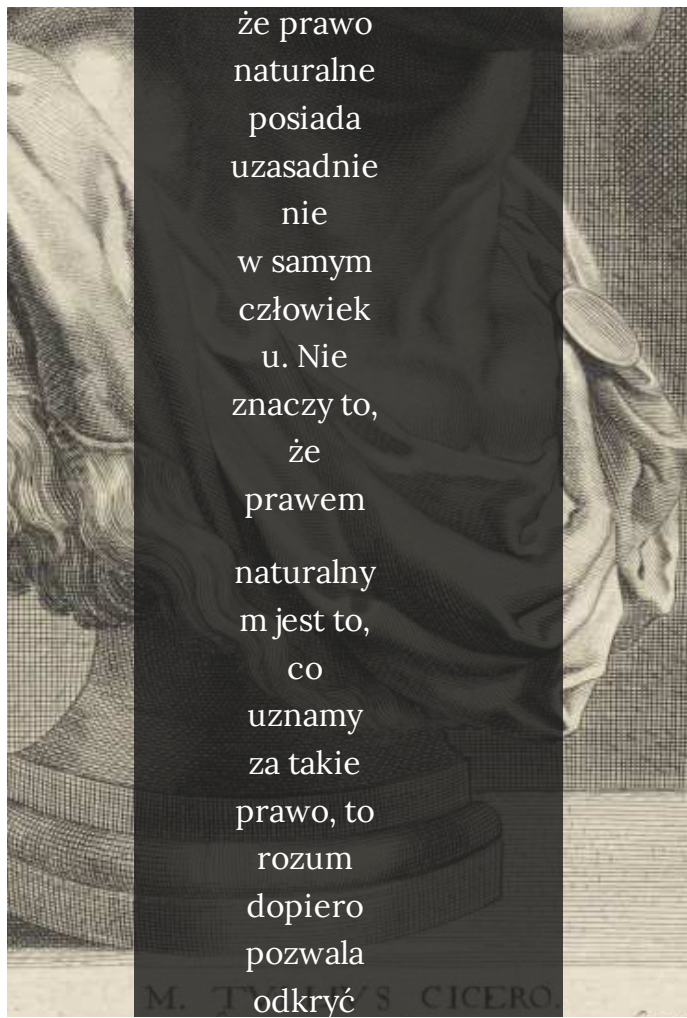
Często pojawia się problem niezgodności prawa ustanowionego przez człowieka z normami prawa naturalnego. W odpowiedzi pojawiły się dwa stanowiska: skrajne, które twierdzi, że w przypadku takiego konfliktu normy prawa pozytywnego nie obowiązują oraz stanowisko umiarkowane, według którego w takim przypadku należy postulować zmianę prawa stanowionego. Problem ten znajduje odzwierciedlenie w rzeczywistości. Najbardziej znanym przykładem uznania wyższości prawa naturalnego jest uchylene przez trybunał norymberski i uznanie za niezgodne z prawami człowieka ustawodawstwa hitlerowskich Niemiec, mimo ich poprawnego uchwalenia.

Nowożytna filozofia na podstawie prawa naturalnego przyjęła regułę, by człowiek wobec innych zachowywał się tak, jak chciałby, by postępowano wobec niego. Idea ta rozszerzyła się, mając niebagatelny wpływ na kształtowanie się praw człowieka. W filozofii chrześcijańskiej znajdowała wyraz w przykazaniu: miłuj bliźniego swego jak siebie samego.

Źródło: Gustave Dore, *Mojżesz rozbija tablice z przykazaniami*, 1866, domena publiczna.

że prawo
naturalne
posiada
uzasadnie
nie
w samym
człowiek
u. Nie
znaczy to,
że
prawem
naturalny
m jest to,
co
uznamy
za takie
prawo, to
rozum
dopiero
pozwala

M. T. CICERO

Źródło: *Cycon*, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Zmienność prawa natury jest także sygnalizowana u **Lona Luvoisa Fullera** (1902-1978). Powoływał się na kategorie moralności prawa: ogólności, odpowiedniego ogłoszenia, nie może działać wstecz (zasada *lex retro non agit*), musi być jasne, niesprzeczne, możliwe do spełnienia, trwałe, musi wystąpić także zgodność działań urzędowych z prawem. Zwolennicy prawa naturalnego starali się tworzyć ramy dla prawa pozytywnego.

Polecenie 1

Na pewno znasz przypadek, gdy prawo naturalne stanęło w konflikcie z prawem ustanowionym. Opisz, na czym polegał ten konflikt.

Prawo pozytywne i pozytywizm prawniczy

Przeciwnie stanowisko to prawo w ujęciu pozytywnym. Pozytywizm prawniczy rozwinął się na początku XIX wieku i od tego czasu jest kierunkiem dominującym w prawie.

Przedstawiciele pozytywizmu uważają, że prawo to zbiór reguł stworzonych przez poprawne ich ustanowienie przez instytucje państwowe. Prawo obowiązuje nawet wtedy, gdy jest uznawane za niesprawiedliwe lub niemoralne. Normy prawne są utrzymane, dopóki nie zostaną uchylona przez organ legislacyjny. Aby prawo działało niezbędna jest władza państwa, nadająca instytucjom uprawnienia do jego tworzenia. Nieprzestrzeganie prawa niesie ze sobą sankcje, które są uznawane przez państwo i egzekwowane przez upoważnione przez państwo organy. Dla pozytywizmu najważniejszymi wartościami są pewność i bezpieczeństwo prawne. Prawo w ujęciu pozytywnym funkcjonuje w oderwaniu od moralności. Pozytywiści wyróżniają dwa porządki: świat rzeczywisty i niepoznawalny świat wartości moralnych. W ujęciu pozytywistycznym zmiana prawa odbywa się przez ustawodawcę.

Z pozytywizmem związany jest formalizm i dogmatyzm. Formalizm przejawia się chociażby jako zakaz dodawania nowych treści do ustanowionego prawa, Treść normy prawnej ustala się za pomocą metod logiki i przy użyciu języka prawniczego. Dogmatyzm zabrania oceny prawa przy jego stosowaniu. Prawo to poprawnie ustanowiony akt, przejawiający się w zakazie zmiany jego treści.

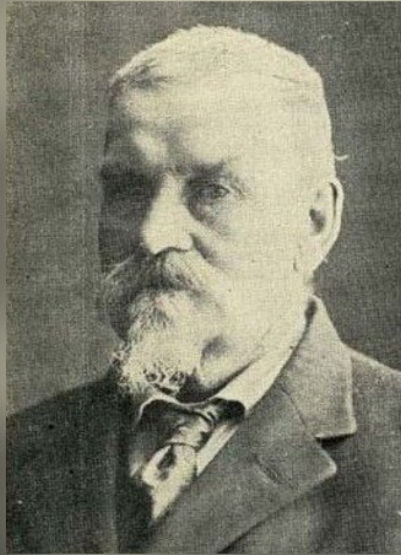
„Bądźmy niewolnikami prawa, abyśmy mogli być wolni” pisał Ciceron w swoich *Listach*.

W roku 58 p.n.e. został ukarany wygnaniem za łamanie prawa, według którego żaden urzędnik, nie mógł skazać bez sądu na śmierć obywatela rzymskiego. Ciceron skazał na śmierć uczestników spisku Katyliny, który próbował obalić republikę.

Źródło: <https://pixabay.com/>, domena publiczna.

Dwa rodzaje pozytywizmu prawniczego

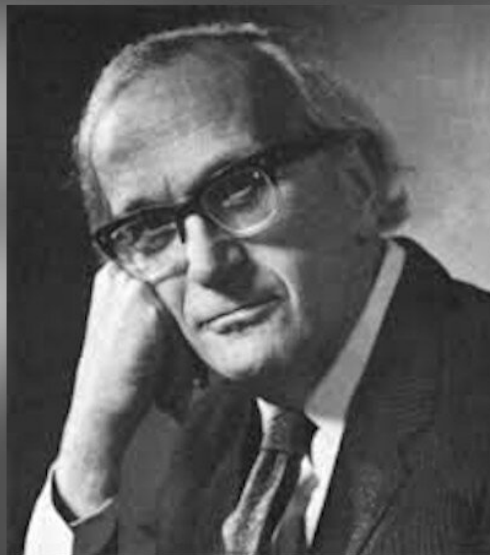
Na gruncie pozytywizmu można wyróżnić pozytywizm „miękki” i pozytywizm „twardy”. Jak podkreśla Tomasz Pietrzykowski dla pozytywizmu „miękkiego” charakterystyczne jest twierdzenie, iż w realnie istniejących systemach prawnych wartości moralne są wcielane do prawa jako już obowiązujące. Pozytywizm „twardy” twierdzi, że prawo musi pozostać niezależne od moralności. Obowiązywanie prawa sprowadza się do istnienia pewnych obiektywnych i weryfikowalnych faktów społecznych, uznawanych za jego źródła.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

John Austin

Jednym z twórców pozytywizmu prawniczego był John Austin (1790-1859). Rozwazał prawo od przyjęcia ścisłego rozróżnienia na porządek prawny i porządek moralny. Główne cechy prawa według Austina to odgórny rozkaz władzy, za niewykonanie którego grozi sankcja, z rozkazem jest związany obowiązek, a sankcja jest koniecznym elementem każdego prawa.

Źródło: H. L. A. Hart, Wikimedia Commons, CC BY-SA 4.0.

Herbert L. A. Hart

Współczesną odmianą pozytywizmu prawniczego jest myśl Herberta L.A. Harta (1907-1992). Podzielił on system prawny na dwie grupy reguł: reguły pierwotne i reguły wtórne. Reguły pierwotne wyznaczają zakres i sposób zachowania.

Reguły wtórne dotyczą sposobu funkcjonowania reguł pierwotnych: określają przepisy przejściowe i rozstrzygają należność stosowania reguł pierwotnych.

Źródło: Christian Michelides, Wikimedia Commons, CC BY-SA 4.0.

Hans Kelsen

Hans Kelsen (1881-1973) – przedstawiciel normatywizmu. Uważał, że system prawny jest złożony z norm prawnych uszeregowanych hierarchicznie, tzn. że norma niższego rzędu powinna niejako rozwijać i konkretyzować normę wyższego rzędu. Na samej górze w hierarchii norm prawnych znajduje się norma podstawowa Grundnorm, niżej normy konkretyzujące, a na samym dole normy konkretne, które indywidualizują nakazy i zakazy. Zaletą tej teorii jest oderwanie obowiązywania prawa od pozaprawnych kryteriów.

Polecenie 2

Odpowiedz na pytanie, na czym polegają i w czym się przejawiają formalizm i dogmatyzm prawa? Zapisz odpowiedź w tabeli.

Formalizm

Dogmatyzm

Polecenie 3

Przyporządkuj elementy.

Prawo pozytywne

zasady prawne muszą zawierać pewien stopień pewności

nakładane są sankcje za naruszenie obowiązku prawnego

Prawo naturalne

jest elastyczne i zmienne

nie można go celowo zmieniać, raczej rozwija się ona powoli

prawo może być celowo zmieniane

nie ma oficjalnej sankcji za naruszenie obowiązku, chociaż społeczeństwo często tworzy własną formę cenzury

Słownik

lex aeterna

(łac.) prawo wieczne, boska zasada porządku, zamysł Boga określający miejsce i cele poszczególnych rzeczy; jako jedyne prawo istnieje samo przez się

lex naturalis

(łac.) prawo naturalne, poznawalne przez człowieka, jest odbiciem prawa wiecznego w umyśle i pośrednio przez wnioskowanie oddziałuje na świadomość i działania człowieka

lex humana

(łac.) prawo ludzkie, będące wytworem człowieka dla dobra wspólnego wydane i ogłoszone przez prawowitą władzę

normatywizm

(łac. *norma* – miara kątowna, węgielnica, przenośnie: reguła, przepis) kierunek w filozofii prawa, będący kontynuacją pozytywizmu prawniczego, gdzie znaczną rolę odgrywać ma hierarchia, kształtująca system norm prawa a państwo jest ponad empirycznym bytem jednostek

grundnorm

(niem. – podstawowy standard) podstawowa norma, porządek lub reguła, która stanowi podstawę systemu prawnego

Polecenie 1

Pomyśl o sytuacjach, w których miałeś kontakt z prawem w ostatnim czasie: podczas poruszania się po drogach publicznych, podczas zakupów, podczas kontaktów z innymi osobami. Opisz przejawy prawa, z którymi się zetknąłeś.

Prawo czy moralność

W trakcie kształtowania się społeczeństwa wartości moralne i religijne miały olbrzymi wpływ na rozwój prawa. Wcześniej filozofowie byli przekonani o zasadności prawa naturalnego. Uważali, że zasady prawa naturalnego powinny znaleźć odzwierciedlenie w prawach stworzonych przez człowieka, a jeśli tak nie jest, nie należy ich w ogóle traktować jako praw.

W XIX wieku Jeremy Bentham (1748–1832) i John Stuart Mill (1806–1873) odrzucili koncepcję prawa naturalnego, opowiadając się za racjonalnym poglądem na prawo stworzone przez człowieka. Zadali pytanie: jaki jest pożytek z prawa? Ich odpowiedź była następująca: celem prawa jest działanie na rzecz jak największego dobra dla jak największej liczby ludzi i zminimalizowanie cierpienia. Pogląd ten możemy określić jako utilitaryzm.

Poważne naruszenia kodeksu moralnego mogą również być niezgodne z prawem; prawo karne stanowi oczywisty przykład tego, gdzie moralność i prawo często się łączą.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Polecenie 2

Zastanów się i opisz, jak wartości moralne różnią się od norm prawnych. Do pomocy użyjmy eksperymentu myślowego zaproponowanego przez Judith Jarvis Thomson:

- ((Wyobraź sobie, że jesteś transplantologiem i masz pięciu pacjentów, z których każdy potrzebuje natychmiast innego narządu aby przeżyć. Nie masz jednak żadnych dostępnych organów. W tym czasie młody i zdrowy mężczyzna przychodzi na kontrolę. W jej trakcie orientujesz się, że jego organy mogą uratować wszystkich pięciu pacjentów, a chłopak jest podróżnikiem, którego nikt nie będzie szukał.

Polecenie 3

Wysłuchaj fragmentu *O prawach* Cyserona. Na jego podstawie wynotuj: jakie są cechy prawa według autora.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PF7qNxh2G>

Najwięksi uczeni z chęcią zaczęli od prawa naturalnego i zapewne mieli rację, skoro wedle ich definicji prawo to włączona w naturalny porządek najwyższa mądrość, która nakazuje, co należy czynić, i zabrania działań sprzecznych z owymi wskazaniem. Ta mądrość trwale zintegrowana z ludzkim sposobem myślenia stanowi prawo, a więc zdaniem autorów definicji prawo jest równoznaczne z roztropnością zdolną nakazać właściwe postępowanie i zabronić błędnych uczynków. Jego grecką nazwę uczeni wyprowadzają od czasownika, który znaczy „przydzielić, co się należy”; ja natomiast rodzimy wyraz *lex*, czyli „prawo”, wywodzę od *legere* – „wybierać”. Tamci za istotę prawa uważają słuszość, a dla mnie jest nią wybór, aczkolwiek nasza dziedzina zawiera w sobie i jedno, i drugie. Jeżeli takie podejście jest słuszne (sam się ku niemu skłaniam) z prawa naturalnego powinno się wywodzić prawo stanowione. To pierwsze jest bowiem samoistną siłą, mądrością i rozsądkiem mądrego człowieka, kryterium prawości i bezprawia. Nasza rozmowa dotyczy jednak popularnego ujęcia całej sprawy, trzeba więc niekiedy przytaczać najbardziej rozpowszechnione określenia; dla społeczeństwa prawo jest formą przymusu wyrażonego na piśmie w nakazach i zakazach. A jednak prawo stanowione wywodzimy od tamtych szczytnych zasad, powstałych całe stulecia przed wszelkimi pisanymi systemami prawnymi, na długo przed ustanowieniem państw. (...) Z powyższych rozważań wynika, że natura powołała nas do życia, abyśmy wspólnie przestrzegali prawa i uświadamiali je sobie nawzajem. Moim celem jest, by z tej rozmowy wynikło przekonanie, że omawiane sprawy stanowią element naturalnego porządku, choć tak się szerzy zepsucie spowodowane upadkiem obyczajów, że gasną przyrodzone isierki dobra, a przeciwne mu wady ujawniają się i rosną w siłę. Gdyby ludzie, posłuszni głosowi natury, kierowali się zasadą, wedle której (jak mówi poeta) *człowiekiem jestem i nic, co ludzkie, nie jest mi obce*, wszyscy jednakowo szanowaliby prawo. Kto bowiem zgodnie z naturalnym porządkiem rzeczy posiada rozum, ma także poczucie sprawiedliwości, a zatem i świadomość prawa naturalnego, które ujmuje sprawiedliwość w nakazy i zakazy; skoro tak, poznał również

prawo stanowione; każdy ma rozum, toteż wszyscy znają prawo. Sokrates pomstował słusznie na tego, kto pierwszy oddzielił korzyść od prawa; filozof ze smutkiem powtarzał, że był to początek wszelkiego zła.

Źródło: Marek Tulliusz Cynceron, *O prawach*, tłum. Iwona Żółtowska, Warszawa 1999.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PF7qNxxh2G>

Marek Tulliusz Cynceron

O prawach

Sprawy omówione teraz pokrótce są wprowadzić bardzo istotne, niemniej jednak ze wszystkich zagadnień, które roztrząsają uczeni, najważniejsze jest to, by pojąć jasno i wyraźnie, że rodzaj ludzki zrodził się dla czynienia sprawiedliwości, a prawo nie było ustanowione decyzją człowieka, tylko jest elementem naturalnego porządku. Stanie się to dla ciebie oczywiste, jeśli przeanalizujesz więzi między ludźmi oraz łączące ich związki. Trudno bowiem gdziekolwiek znaleźć tyle wzajemnych podobieństw, tyle zgodności, ilu można się doszukać między nami, istotami ludzkimi... Gdyby zepsucie obyczajów i bezsensowne przekonania nie zaczęły wodzić nas po manowcach, człowiek byłby ludzako podobny do innych ludzi i nawet z samym sobą nie czułby tak silnej więzi... Mniejsza z tym, jak określimy ludzkość; każda definicja odnosi się do wszystkich, a to wystarczający dowód, że w obrębie gatunku między poszczególnymi osobnikami praktycznie nie ma różnic; gdyby istniały, jedna formuła nie obejmowałaby wszystkich. Rozum bowiem, jedyny atut dający nam przewagę nad zwierzętami, dzięki któremu myślimy, szukamy dowodów, odpieramy argumenty, roztrząsamy problemy, znajdujemy rozwiązania i formułujemy wnioski, jest wspólną cechą ogółu ludzi, którzy wprowadzić różnią się wykształceniem, łączy ich jednak umiejętność zdobywania wiedzy. Podobnie odbieramy wrażenia zmysłowe, a bodźce, które je wywołują, jednakowo działają na wszystkich... Wcześniej przeze mnie wspomniane pierwotne przebiegi rozumienia u każdego człowieka zostawiły ślad niemal jednakowy...

[...]

Mówię to wszystko na wstępie naszej rozmowy, aby tym łatwiej przekonać, że prawo jest elementem naturalnego porządku. Dodam jeszcze kilka słów na ten temat, a następnie przejdę do omówienia prawa cywilnego, od którego zaczęła się nasza rozmowa.

– Istotnie wystarczy kilka słów – przyznał Kwintus. – Na podstawie dotychczasowych wywodów i Attyk, i ja upewniliśmy się, że sama natura jest źródłem prawa.

– Nie mogę być innego zdania – wtrącił Attyk. – Ustalono zostało, że po pierwsze, bogowie szczerze zaopatrzyli nas we wszystko, po drugie, sposób życia ludzi określa jedna i wspólna dla wszystkich zasada; dalej, istnieją między nami więzy dobroci i życzliwości, a także wspólnota praw. Skoro więc słusznie, jak sądzę, przyjmujemy takie wnioski, czy możemy w ogóle brać pod uwagę myśl o rozdzieleniu prawa i naturalnego porządku?

– Masz rację, bo tak się sprawy mają odparł Marek. – Z drugiej strony jednak wzorem filozofów, nie dawniejszych, lecz tych, którzy zakładali jakby warsztaty naukowe, zagadnienia omawiane dawniej całościowo i bez żadnych ograniczeń rozkłada się teraz na czynniki pierwsze i rozważa punkt po punkcie. Sądzą oni bowiem, że gdybym zaniechał przedstawienia osobnego dowodu na tożsamość naturalnego porządku i prawa, tezy stanowiące przedmiot niniejszych rozważań nie zostałyby należycie przedstawione.

Marek Tulliusz Ciceron, *O prawach*, tłum. Iwona Żółtowska, Warszawa 1999.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 4

Odpowiedz na pytania. Dlaczego Ciceron uważa, że prawo stanowione jest elementem naturalnego porządku? Dlaczego uważa, że prawo uległo zepsuciu?

Sprawdź się

Audiobook do ćwiczeń nr 1–3

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/PF7qNxh2G>

Święty Tomasz z Akwinu

Summa teologiczna

Prawo jest to jakaś norma i miara ludzkiego postępowania. Kierując się nią, człowiek poczuwa się do obowiązku albo do czynienia czegoś, albo do powstrzymania się od czynienia czegoś. Toteż łacińska nazwa prawa – *lex*, wywodzi się od *ligare* – wiązać, ponieważ zobowiązuje do czynienia (lub nieczynienia czegoś). Normą zaś i miarą ludzkich postępów jest rozum, który (...) jest pierwszym początkiem ludzkich postępów. (...) Owszem, działanie ludzkie obraca się koło pojedynczych spraw; ale te pojedyncze sprawy można odnieść do dobra wspólnego, przy czym nie chodzi o wspólnotę rodzaju lub gatunku, ale o wspólnotę, którą łączy wspólny cel; a więc chodzi o przyczynę celową, w tym znaczeniu, że dobro ogółu społeczeństwa zwie się celem wspólnym. (...) Prawo przede wszystkim ma na względzie dobro wspólne. Kierować zaś coś dla dobra wspólnego należy albo do całej wielości osób, albo do kogoś występującego w imieniu tej wielości. I dlatego ustanawianie prawa należy albo do całej wielości, albo do osoby urzędowej, mającej pieczęć nad całą wielością. Wszak i we wszystkich innych dziedzinach kierowanie do celu należy do tego, kto właściwie ten cel ma na względzie. (...) Z tego, co już wyżej powiedziano, wiemy, że prawo, skoro jest normą i miarą, może być w kimś w dwojaki sposób: po pierwsze jest w tym, kto normuje i wyznacza miarę; po drugie jest w tym, kto jest normowany i mierzony, bo o tyle jest normowany prawem i mierzony, o ile przyjął się w nim coś z tej normy i miary. A ponieważ – jak to widać z tego, co wyżej powiedziano – wszystko, co podlega opatrności Boskiej, jest normowane i mierzone przez prawo wieczne, dlatego jasne jest, że wszystko w jakimś stopniu ma udział w prawie wiecznym, w tym znaczeniu, że na skutek wrażenia (tego prawa w każdą rzecz), rzecz ta ma w sobie skłonność do właściwych jej czynności i do celu. (...) Sam z siebie rozum ludzki nie jest normą rzeczy. Ma jednak wrodzone sobie z natury zasady, które są jakimiś ogólnymi normami i miarami tego wszystkiego, co ma człowiek czynić. Tego to właśnie rozum naturalny jest normą i miarą. Nie zaś miarą tego, co pochodzi z natury. (...) Dla pokierowania ludzkim życiem, oprócz prawa naturalnego i prawa ludzkiego, konieczne było także prawo Boskie. (...) Nikt nie może poznać prawa wiecznego takim, jakim ono jest w samym sobie. W ten sposób mogą je poznać tylko święci w niebie, którzy widzą Boga w Jego istocie. Natomiast wszelkie rozumne

stworzenie może je poznać po jego większym lub mniejszym promieniowaniu, tj. udzielaniu się. (...) Jeśli chodzi o ogólne zasady, to prawo natury jest samo we wszystkich: tak co do poprawności, jak i co do znajomości. Natomiast jeśli chodzi o drobiazgowość rozwiązania, które są jakby wnioskami wyprowadzonymi z ogólnych zasad, to w większości wypadków prawo natury jest to samo we wszystkich: tak co do poprawności (działania), jak i co do znajomości. (...) W dwojakim znaczeniu mówi się o czymś, że jest z prawa naturalnego: po pierwsze, ponieważ do tego skłania natura, np. nie należy drugiemu wyrządzać krzywdy. Po drugie, ponieważ natura nie zaprowadziła czegoś przeciwnego. W ten sposób np. możemy powiedzieć: człowiek z prawa naturalnego jest nagi, ponieważ natura nie dała mu odzienia, ale wynalazła to sztuka. (...) Otóż (...) do istoty prawa ludzkiego należy to, że (...) wywodzi się z prawa natury. (...) Jak już powiedziano, prawo naturalne i Boskie pochodzi od woli Boga. Toteż nie może ulec zmianie na skutek zwyczaju pochodzącego od woli człowieka. Samą tylko powagą Boga może być zmienione. Z tego powodu żaden zwyczaj nie może nabrać mocy prawa sprzecznym z prawem Boskim lub z prawem naturalnym.

Herbert L. A. Hart

Prawo a moralność

W rozległej literaturze, od Platona po dzień dzisiejszy, akceptującej lub też odrzucającej tezę o tym, że reguły ludzkiego postępowania mogą być odkryte przez rozum, zwolennicy pierwszego stanowiska wydają się mówić swym przeciwnikom: „Jesteście ślepi, skoro tego nie widzicie” i słyszą jedynie w odpowiedzi: „Nie, to wy coś sobie uroiliście”. (...)

Pozytywizm prawniczy. Termin „pozytywizm” używany jest we współczesnej literaturze anglo-amerykańskiej dla oznaczenia jednego lub wielu z następujących twierdzeń: 1) że prawa są ludzkimi rozkazami; 2) że nie ma jakiegoś koniecznego związku pomiędzy prawem a moralnością lub pomiędzy prawem takim, jakie jest, a prawem takim, jakie być powinno; 3) że mające znaczną doniosłość studia i badania dotyczące znaczeń pojęć prawnych winny być odróżniane – choć nie przeciwstawne – od badań historycznych, socjologicznych oraz od krytycznych ocen prawa dokonywanych z punktu widzenia moralności lub celów i funkcji społecznych; 4) że system prawny jest „zamkniętym systemem logicznym”, z którego konkretna decyzja może być wywnioskowana z określonych uprzednio reguł prawnych wyłącznie za pomocą środków logicznych; 5) że sądy etyczne nie mogą być dokonywane – jak sądy o faktach – w oparciu o racjonalną argumentację świadectwa czy dowody (nonkognitywizm w etyce). Bentham i Austin uznają tezy 1., 2. i 3., ale nie 4. i 5.; Kelsen uznaje 2., 3., 5., ale nie 1. czy 4. (...) W kontynentalnej (...) literaturze terminu „pozytywizm” używa się często dla określenia

poglądu, w którym generalnie odrzuca się twierdzenie, że pewne zasady, reguły ludzkiego postępowania dają się odkryć za pomocą ludzkiego rozumu.

Źródło I: Św. Tomasz z Akwinu, *Summa teologiczna*, Warszawa 1995.

Źródło II: Herbert L. A. Hart, *Prawo a moralność*, Kraków 1985.

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz, jaką relację między moralnością a prawem wskazuje św. Tomasz.

- ☐ Każde prawo powinno być tworzone dla dobra osób rządzących.
- ☐ Prawo powinno być stanowione tak, by nie wyrządzało krzywdy.
- ☐ Każde prawo może ulec zmianie na skutek zmiany zwyczajów i norm społecznych.
- ☐ Każde prawo musi mieć na względzie dobro wspólne.
- ☐ Każde prawo powinno mieć swój początek w prawie Boskim.

Ćwiczenie 2

Na podstawie powyższego tekstu uzupełnij tekst w ten sposób, by przedstawiał relację między prawem naturalnym a rozumem.

Prawo stanowione musi być zgodne z prawem i prawem naturalnym.
rozum człowieka zapoczątkowuje ludzkie postępowanie. Rozum człowieka nie jest normą rzeczy, lecz posiada , które powinno się traktować jako tego, co ma człowiek czynić. Dlatego należy traktować jako ten, który wyznacza normy i miary prowadzące ku .

prawu naturalnemu

wrodzone zasady

dobremu prawu

rozum naturalny

Stworzony przez Boga

cele

boskim

wyobrażenia

rozum Boga

ludzkim

ogólne normy

Rozwijający się

Ćwiczenie 3

Na podstawie audiobooka odpowiedz na pytanie: Jakie jest główne założenie pozytywizmu prawniczego?

Zaznacz poprawną odpowiedź.

☐

Wyroki prawa muszą być sądami o faktach, pokrywającymi się z powszechnie przyjętymi sądami etycznymi.

☐

Zasady i reguły ludzkiego postępowania, które przedstawia prawo, nie mogą powstawać w oparciu o naturalne działanie ludzkiego rozumu i ludzką moralność.

☐

Każde prawo powinno być stanowione w oparciu o badania historyczne, socjologiczne oraz zasady moralne.

Ćwiczenie 4

Jakie są główne założenia prawa w ujęciu naturalnym a jakie w ujęciu pozytywnym? Dopasuj elementy.

prawo naturalne

stworzone przez władzę

zgodne z naturą człowieka

dane od Boga

prawo pozytywne

obowiązujące w danym państwie

związane z wyznawanym systemem wartości

stanowione przez ludzi

Ćwiczenie 5

Kardynał Stanisław Dziwisz domagał się, by prawo stanowione w Polsce było zgodne z prawem naturalnym. Jak sądzisz, czy istnieje możliwość stworzenia takiego prawa? Jaki miałoby przyjąć kształt? Zapisz swoje przypuszczenia.

Ćwiczenie 6

Znajdź przykłady toczących się dyskusji na temat różnic między postrzeganiem prawa naturalnego a prawem pozytywnym. Odpowiedz na pytanie, gdzie znajdujesz problem filozoficzny?

Ćwiczenie 7

Zastanów się i odpowiedz, czy można oddzielić prawo od moralności? Czy znasz przykłady takich rozwiązań?

Praca domowa

Ćwiczenie 8

Napisz esej na temat: *Prawo a wartości moralne w zmieniającym się społeczeństwie.*

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Słownik filozoficzny: prawo

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

III. Wybrane problemy filozofii.

10. Wybrane spory z zakresu filozofii polityki. Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

- 2) o genezę państwa (koncepcja umowy społecznej – koncepcja samorządnej ewolucji);
- 4) o podstawy prawa stanowionego (pozytywizm prawniczy – teoria prawa naturalnego).

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne (językiem ucznia):

- Poznasz pojęcie prawa.
- Wyjaśnisz znaczenie doktryny prawa naturalnego i pozytywnego.
- Rozpoznasz w tekstach źródłowych założenia doktryny prawa.

Cele operacyjne. Uczeń:

- rozpoznaje wpływ starożytnej filozofii greckiej na europejską kulturę późniejszych epok, a zwłaszcza na literaturę piękną, naukę i religię;
- zna i charakteryzuje główne dyscypliny filozoficzne, opisuje ich problematykę i posługuje się odpowiednią terminologią;
- dostrzega w poglądach filozofów paradygmaty myślowe, które są obecne w kulturze na przestrzeni wieków;
- identyfikuje różne problemy, stanowiska i nurty filozoficzne na przykładach pytań i twierdzeń filozofów.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- audiobook.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Przed lekcją nauczyciel udostępnia uczniom na platformie materiał „Słownik filozoficzny: prawo”. Uczniowie mają za zadanie przygotować odpowiedzi na pytania zawarte w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Przedstawienie wyświetlonego na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika tematu lekcji i celów zajęć. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu.

2. **Raport z przygotowań.** Nauczyciel, za pomocą raportu dostępnego w panelu użytkownika, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji: sprawdza ich odpowiedzi na pytania w sekcji „Przeczytaj”. Czyta na głos wybrane z nich. Następnie na podstawie odpowiedzi uczniów inicjuje dyskusję, zadając pytanie: Jaka jest rola prawa w życiu każdego z nas?

Faza realizacyjna:

1. **Praca z multimedium nr 1.** Nauczyciel dzieli klasę na grupy. Każdej z nich zadaje do opracowania części multimedium w sekcji „Audiobook”. Zespoły pracują według ustalonego porządku:
 - Pierwsza grupa opracowuje odpowiedź do polecenia 1.: *Wysłuchaj fragmentu O prawach Cyserona. Na jego podstawie wynotuj, jakie są cechy prawa według autora.*
 - Druga grupa opracowuje odpowiedź do polecenia 2.: *Dlaczego Cyseron uważa, że prawo stanowione jest elementem naturalnego porządku? Dlaczego uważa, że prawo uległo zepsuciu?*Uczniowie przygotowują krótkie wystąpienia z syntezą przydzielonego materiału oraz odpowiedziami na zadane pytania. Po wyznaczonym czasie zespoły prezentują efekty swojej pracy.
2. **Praca z multimedium nr 2.** Nauczyciel wyświetla multimedium z sekcji „Sprawdź się”. Tym razem uczniowie pracują w parach, przygotowując odpowiedzi na pytania:
 - Jaką relację między moralnością a prawem wskazują św. Tomasz i Herbert L. A. Hart?
 - Jaka jest relacja między prawem naturalnym a rozumem?Po wyznaczonym czasie pary łączą się w czwórki i wspólnie omawiają swoje odpowiedzi, uzupełniając zawarte w nich wnioski i wiadomości. Nauczyciel pilnuje porządku pracy, pełni rolę doradcy i udziela uczniom informacji zwrotnej.
3. **Ćwiczenia przedmiotowe.** Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1–3. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie wspólnie wykonują ćwiczenie nr 4 z zakładki „Audiobook”: *Zastanów się, czy można oddzielić prawo od moralności? Czy znasz przykłady takich rozwiązań?*
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Napisz esej na temat: *Prawo a wartości moralne w zmieniającym się społeczeństwie.*

Materiały pomocnicze:

- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, Warszawa 2005.
- A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa 1992.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Audiobook” do podsumowania lekcji.